Kırgızistan'ın Dış Ticaret Sorunları

Cunus Ganiev (Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Kyrgyzstan)
Damira Baigonushova (Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Kyrgyzstan)

Foreign Trade Problems of Kyrgyzstan

Abstract

This paper aims to explore export potentials of Kyrgyzstan and proposes possible measures to increase it. Comparative factor endowment estimations show that export production of Kyrgyzstan is labor-intensive. Therefore, promotion of labor-intensive sectors of the economy is important for growth of the export. Thus, determination and promotion of relatively advantageous sectors of the economy are most important measures. In particular, promotion of textile and processing industries are characterized as significant among other sectors of the economy. Development of export potentials necessitates special state support and advisory agencies. Further acceleration of integration process with other Eurasian economies is expected to positively contribute to growth of the export. However, recent socio-political developments in Kyrgyzstan have shown that stability and provision with security are fundamental factors for development of export potentials.

JEL Codes: F11, F13, F15

1 Giriş

Kırgızistan'da uzun süredir dış ticaret açığı devam etmektedir. Bu gösterge, ülkenin büyüme hızına bağlı olarak ülke ekonomisi hızlı büyüdüğü dönemde çok yüksek düzeylere çıkmaktadır. Ödemeler bilançosunu göz önünde bulundurduğumuzda bildiğimiz gibi dış ticaret açığı ya sermaye hesabı fazlasıyla karşılanır ya da dış borçlanma yoluyla. Maalesef ülkemizde siyasi ve iktisadi istikrarın süreklilik kazanamaması ve yüksek yolsuzluk nedeniyle yabancı sermaye girişi düşük düzeyde kalmakta, dolayısıyla dış borcumuz artmaktadır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, ülkemizin dış ticaret açığının önemli bir kısmı yabancı ülkelerde (özellikle Rusya'da) çalışmakta olan vatandaşlarımızın gönderdiği özel transferler tarafından karşılanmakta. Yani ülkemizin temel iktisadi sorunu ülke içinde istihdamı, üretimi ve dolayısıyla ihracatı istenilen düzeyde artıramamak olmaktadır.

Söz konusu iktisadi koşullarda Kırgızistan Hükümeti; Rusya, Kazakistan ve Belarus tarafından oluşturulmuş olan gümrük birliğine girmeyi planlamaktadır. Bu bağlamda sözkonusu çalışmada ülkenin dış ticaret açığı sorunu incelenerek ihracatı artırma yolları üzerinde durulacaktır.

2 Dış Ticaret Açığı Sorunu

Kırgızistan 20 yıldır siyasi bağımsızlıkta yaşamaktadır. Fakat iktisadi açıdan hem üretim hem de tüketimde belli düzeyde ithalata bağımlılık devam etmektedir. Şekil 1'den görüldüğü gibi, ülkemizde ithalatın ihracattan çok büyüktür ve ülke ekonomisinin ithalattan bağımlılık sorunu önemli düzeydedir. Özellikle ekonomide önemli canlanma yaşandığı yani GSYİH senede %8'ler civarında büyüdüğü 2007 ve 2008 yıllarında dış açık ani artarak 2 milyar dolara ulaşmıştır. 2008'de ithalat ihracatın 2 katına ulaşmıştır. Küresel krizin başlaması ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle büyüme hızı çok yavaşladığı son yıllarda ise ithalatın azalması sonucunda dış açıkta düşme meydana gelmiştir. Bu durum Kırgızistan'da büyüme hızıyla ithalat arasında güçlü pozitif ilişkinin olduğunu yani büyümenin önemli ölçüde ithalattan bağımlı olduğunu tasdik etmektedir.

Bildiğimiz gibi, dış ticaret açığı, dış ticaretin ülkede döviz kıtlığı yarattığını gösterir. Özellikle yabancı sermaye girişinin düşük olması durumunda dış borçlanmanın artarak uzun dönemde ülke ekonomisini ciddi sorunlara karşı karşıya bırakmaması için dış ticaret açığı sorununun çözülmesi hayatidir.

Dış açık sorununu çözmede elimizde iki seçeneğimiz mevcuttur: ithalatı kıstak veya ihracatı artırmak. İthalatı kıstak; günümüz küreselleşme koşulları, DTÖ'ne üye olmamız, bazı zorunlu tüketim mallarında da iç üretim yetersizliği gibi nedenlerden dolayı hem çok zor, hem de ülke ekonomisini geri çekebileceği için çok risklidir. Bu yüzden dış rekabete ayak uydurabilecek iç üretimi artırmak ve böylece ihracatı geliştirmek ülkemizin temel iktisadi stratejisi olarak belirlenmeli ve bu konuda ciddi politikalar yürütülmelidir.

Diğer taraftan, ihracatın ekonomide sağladığı bir başka olumlu etki de, ekonomik kalkınmanın finansmanı ile ilgili bulunmaktadır. Bilindiği gibi, kalkınmanın finansmanı iki yönlü bir sorundur. Sorunun bir yönü, kalkınmanın iç finansmanı olup bu yurtiçi tasarrufların arttırılması ile ilgili bulunmaktadır. Sorunun bir başka yönü ise, ekonomik kalkınmanın dış finansmanı ile ilgili bulunmaktadır. Dış finansman konusunda ihracat artışından sağlanan döviz gelirleri, belirli bir kalkınma hızının gerektirdiği ithalatın finansmanında önemli bir kaynak olmaktadır (İsmail, 1970).

Şekil 1. Kırgızistan'da Dış Ticaret Açığı Trendi.

Kaynak: Kırgızistan Cumhuriyeti Merkez Bankası verilerinden faydalanarak çizilmiştir.

Fakat burada önemli bir noktaya değinmek gerekir. Günümüzde Kırgızistan'ın ihracatının önemli kısmını işletilmemiş tarımsal hammadde ürünleri (pamuk, fasulye, altın gibi) oluşturmaktadır. Singer-Prebisch tezine göre, dış ticaret hadleri uzun dönemde tarım ürünleri, yani az gelişmiş ülkelerin aleyhine; sanayi ürünleri, yani gelişmiş ülkelerin lehine değişmektedir. Nitekim Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkelere yapılan bir empirik çalışma da Kırgızistan dahil çoğu ülkeler için bu görüşü desteklemiştir. Milli gelir ile ihracat arasındaki ilişkiyi test eden bu çalışma sonuçlarına göre, "Moldova, Rusya Federasyonu ve Azerbaycan dışındaki tüm ülkelerin ihracat artışının milli gelir artışı üzerinde negatif etkisi olmaktadır" (Egeli, 2008). Dolayısıyla ülkede sanayileşmenin hızlandırılması gerekmektedir. İç piyasanın küçük olması nedeniyle ihracatın sanayileşmede önemi büyüktür.

3 İhracatı Geliştirme Yolları

İhracatı geliştirmek için öncelikle gelecek vaad eden sektörlerin belirlenmesi lazım. İhracatta güçlü sektörlerin belirlenmesinde; ülke içi üretimin yetersizliği, bazı kaynakların (örneğin petrol) ülkede bulunmaması, kalifiye işgücünün yetersizliği, Ar-Ge yetersizliği gibi diğer koşullar dikkate alınmadığında, temel teorik yaklaşım, yani karşılaştırmalı üstünlükler ve faktör donatımı teorisi, ülkenin faktör yoğunluğunu incelemeyi önerir. Yani, emek-yoğun ülkede mukayeseli emek maliyeti düşük olduğu için emek-yoğun mallar daha ucuza üretilcek ve dolayısıyla ülkenin emek-yoğun sektörlerde rekabet gücü yüksek olacaktır. Diğer taraftan, sermaye-yoğun sektörlerde ise üretim maliyeti mukayeseli yüksek olacağı için bu tür malları ithal etmek daha rasyonel olacaktır.

Faktör yoğunluğu da mukayeseli olarak belirlendiğinden öncelikle Kırgızistan'ın temel dış ticaret ortaklarının incelenmesi gerekir. Yani ülkenin faktör yoğunluğunu tüm ticaret ortakları ile mukayese etmek yerine önemli ticaret ortaklarıyla mukayese etmek daha net sonuçlar verir kanaatindeyiz. Ülkenin dış ticaret ortaklarına baktığımızda ise, Rusya ve Kazakistan'ın, Kırgızistan'ın bağımsızlık dönemi boyunca temel dış ticaret ortakları konumunda devam ettiğini görürüz.

Şekil 2. 2010'da Kırgızistan'ın İthalat ve İhracatında Rusya ve Kazakistan'ın Payı, %.

Kaynak: Kırgızistan Cumhuriyeti Merkez Bankası verilerinden faydalanarak çizilmiştir.

Şekil 2'de 2010'da Kırgızistan'ın ithalat ve ihracatındaki Rusya ile Kazakistan'ın payları verilmiştir. Ülke ithalatının yaklaşık %50'si söz konusu iki ülkeden yapılırken, ihracattaki bu ülkelerin payı %30 civarındadır.

Fakat burada şunu da belirtmek gerekir ki bu veriler resmi verilerdir ve bavul ticareti hariçtir. Özellikle son yıllarda Kırgızistan'da tekstil sektörünün üretiminin ve Rusya'ya ihracatının çok hızlı büyüdüğü ve önemli orana ulaştığı gözlenmektedir. Ama bu verilerin önemli kısmı kayıt dışı kalmaktadır. Yani Rusya ve Kazakistan, Kırgızistan'ın ihracatta da önemli ortaklarından ve ihracatı artırmadaki temel hedef piyasası durumundadır denilebilir.

Aynı zamanda söz konusu ülkeler Kırgızistan'ın girmeyi planladığı gümrük birliğinin temel üyeleridir.

Dolayısıyla Kırgızistan'ın mukayeseli faktör yoğunluğunu tespit etmede Rusya, Kazakistan ve Belarus'la karşılaştırmak uygun görülmüştür.

Faktör donatımı iki ayrı şekilde tanımlanabilir: fiziki ve ekonomik tanımlama.

Birinci yaklaşımda faktör bolluğu kavramı arz yönüyle ele alınır. Diğer bir deyişle, faktör donatımı, üretim faktörlerinin fiziki miktarları ya da faktör stoku ile açıklanır. Bu yaklaşım açısından faktör donatımını belirlemek için ülkelerin sermaye stoku/ emek stoku oranlarını karşılaştırmak gerekir.

Ekonomik yaklaşımda faktör donatımı faktör fiyatları ile tanımlanır. Bu kıstas hem arz hem talep güçlerine dayanır (Seyidoğlu, 2007: 81-82). Bu yaklaşımda faktör donatımını belirlemek için sermayenin bedeli (yani faiz)/ emeğin bedeli (yani ücret) oranları karşılaştırılır.

Ekonomik yaklaşım daha güvenilir sonuçlar verir, çünkü bir ülkede örneğin sermaye bol miktarda olabilir, fakat talepten veya başka bir etkenden kaynaklanan çeşitli faktörlerden dolayı o ülkede sermaye fiyatı mukayeseli yüksek de olabilmektedir. Bu nedenle faiz/ ücret oranlarının karşılaştırılması daha uygundur.

Sonucun daha net görülmesi için faiz/ ücret oranı yerine ücret/ faiz oranı hesaplanmıştır.

Tablodaki verilere baktığımızda (tablo 1) Kırgızistan'ın diğer ülkelere göre emek-yoğun ülke konumunda olduğu apaçık görülmektedir. Yani önemli dış ticaret ortaklarımızla emek-yoğun mallarda rekabet gücümüz yüksek olacaktır. Ücret/faiz oranı, Rusya, Kazakistan ve Belarus'ta 40-55 civarında iken, Kırgızistan'da yaklaşık 10 bulunmuştur. Yani emek-yoğun sektörlerde diğer koşullar sabit varsayıldığında söz konusu ülkelere göre 4-5 katı daha fazla avantaja sahip konumdayız. Dolar cinsinden hesaplanmış ortalama ücretleri oranladığımızda da Kırgızistan'da ücretlerin diğer ülkelere göre yaklaşık 3-4 katı düşük olduğu tespit edilmiştir.

Nitekim günümüzde Kırgızistan'da tekstil sektörünün çok hızlı gelişmekte olması ve özellikle Rusya'ya yurt içinde üretilmiş tekstil mallarının önemli miktarlarda ihraç edilmekte olması bu durumun açık bir göstergesidir.

	Ortalama Kredi Faiz Oranı*	Ulusal Para Cinsinden Ortalama Aylık Ücret	Döviz Kuru	Ortalama Aylık Ücret, dolar	Ücret/ Faiz Oranı**
Rusya	14,5	22778,5 ruble	28,07	811,5	55,96
Kazakistan	14,9	84116 tenge	145,3	578,9	38,85
Belarus	11,9	1648669 Belarus rublesi	3013	547,2	45,98
Kırgızistan	20,42	9233,5 som	45,4	203,4	9,96

Tablo 1. Rusya, Kazakistan, Belarus ve Kırgızistan'da Ücret/Faiz Oranları.

Kaynak: www.cisstat.com, BDT ülkelerinin resmi veri sitesi. * İlgili ülkelerin Merkez Bankaları sitelerinden alınmıştır. ** Yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Demek ki, ihracatımızın gelişmesi için tekstil gibi emek-yoğun sektörlerimizin üretim ve ihracatını her taraftan desteklemek ülke ekonomisinin kalkınmasında önemli bir adım olacaktır.

Günümüz koşullarında kısa dönemde tekstil sanayi ve hafif sanayinin Kırgızistan'ın lokomotif sektörü olabilecek konumda olduğu söylenebilir.

Bu doğrultuda aşağıdaki gibi önemli durumların dikkate alınması lazım.

a) Ülkemizde tekstil sektörünün belki de en önemli zayıf taraflarının biri, girdilerin ithal malları olmasıdır. Yani ülkede dokumacılık sanayi hiç çalışmamaktadır. Bu ise bir taraftan ülkemizde yaratılan katma değeri düşürmekte, diğer taraftan ise girdi fiyatlarında artış, döviz kuru istikrarsızlığı gibi nedenlerle tekstil sektörünü risk altında tutmaktadır. Tarım sektörünü geliştirmek, dokuma sanayi gibi destek sektörlerin gelişmesini teşvik etmek amaca uygun olur.

b) Diğer bir sorun da eğitilmiş işgücü yetersizliği sorunudur. Firmalar işgücünü kendileri yetiştirmekte ve verimli, tecrübeli işçilerin kıt olması nedeniyle onların ücretleri yüksek olmaktadır. İşgücünün kalifiye olmaması nedeniyle ülkede hem işsizlik yüksektir, hem de işgücü bulmak zor olmaktadır. Bu çelişkili durumun aşılmasında devletin desteği hayatiidir.

Öncelikle bu yönde gerekli çarelerin alınması gerekmektedir. Ayrıca, diğer ülke tecrübelerinden yararlanmakta da fayda var.

İhracat destekleri pek çok ülke tarafından çok çeşitli yollarla yapılmaktadır. Türkiye'de bu görevi yürütmede

İGEME (İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi)'nin rolü büyüktür.

Dünyadaki son gelişmelere bakacak olursak, kriz başladıktan sonra dünya ticaretinde hızlı bir daralma yaşanmıştır. Dünya ticaretinin hızlı bir şekilde daralmasıyla pek çok ülkede ihracat destekleri gündeme gelmiştir. İhracat destekleri genel olarak dört farklı türde ortaya çıkmıştır (Kalkan ve Başdaş, 2009):

- a) Mevcut kredilerin artırılması (veya yeni fonların yaratılması);
- b) İhracat sigorta mekanizmalarına yönelik tedbirler;
- c) İhracatta vergi iadelerinin artırılması;
- d) Ticaret engellerinin artırılması.

Kırgızistan'da da bunun gibi destekler yapılabilir. Ayrıca aşağıdaki gibi öneriler sunulmaktadır:

- Emek-yoğun sektörlerle finansman imkanlarının sağlanması (devlet bütçesinden kaynak ayrılarak destek amaçlı kredi kuruluşlarının kurulması),
- İşgücü yetiştirilmesinde destekçi olmak,
- Türkiye'nin tecrübelerinden yararlanmak ve gerekirse İGEME gibi devlet kuruluşu oluşturmak,
- Gelecek vaad eden sektörleri 5-10 seneye tüm vergilerden muaf tutmak,
- Yurt içi üretimin uluslararası pazarlaması ve tanıtımında destek sağlamak.

Bunun gibi çarelerin görülmesinin Kırgızistan'ın pek çok sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlarının çözülmesine, ülkenin ekonomik güç kazanmasına yardımcı olacağını umuyoruz.

Kaynakça

- Seyidoğlu, 2007. Uluslararası İktisat. 16. Baskı. Güzem Can Yayınları No: 22, İstanbul.
- İsmail, 1970. Türkiye'de Devalüasyon Sorunu. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 25, s. 153.
- Kalkan ve Başdaş, 2009. İhracatın desteklenmesine yönelik Türkiye'nin rakiplerinin uyguladıkları kamu politikaları. TEPAV Politika Notu.
- Egeli, 2008. Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Milli Gelir İhracat İlişkisi. Proceedings of the International Congress 'Integration and Economic Development in Transition Economies'. Kyrgyz-Turkish 'Manas' University Publication: 106, Conference Series: 14. Bishkek-Kyrgyzstan. ss. 271-278.